

Co víme o zániku norka evropského v České republice

Norek evropský (*Mustela lutreola*, syn. *Lutreola lutreola*) je jedním ze tří druhů savců vyhynulých na našem území v historických dobách (spolu se zubrem a praturem). Jako takový se často objevuje v červených (a jiných) seznamech, ale ucelený přehled toho, co o jeho někdejší výskytu víme, chybí. I když dostupné údaje jsou dosti kusé, nebude na škodu si je ve stručnosti shrnout.

Norek evropský je považován za endemický druh lasicovité šelmy pro území Evropy, s původním areálem rozšíření sahajícím od západního pobřeží Evropy po střední Finsko a na východě až k Uralu. Uváděný okrajový výskyt v Příuralí na západní Sibiři někteří autoři zpochybňují. Do poloviny 19. stol. však na většině tohoto areálu norek evropský vymizel. Současné značně fragmentární (disjunktivní) rozšíření tvoří několik málo izolovaných a nadále se snižujících populací na pomezí Španělska a západní Francie, v Pobaltí, Bělorusku a Rumunsku (delta Dunaje), v hornatých oblastech ukrajinských Karpat, jakož i na několika místech evropské části Ruska.

O výskytu norka evropského na našem území máme pouze mozaikovitě poznatky, v některých starších přehledech savčí fauny není dokonce vůbec zmiňován. Celkově jsou k dispozici zhruba dvě desítky zpráv s různým stupněm věrohodnosti a porůznu rozptýlených v Čechách i na Moravě. Jednoznačnými doklady výskytu jsou pouze dochované sbírkové preparáty z Českobudějovicka (r. 1843, sbírka Národního zemědělského muzea Ohrada), okolí Brna (1861, sbírka na hradě Pernštejn) a Jindřichohradecka (1896, Národní muzeum v Praze). Dále lze za spolehlivé považovat i literární údaje renomovaných zoologů nebo přírodovědců, jako byli L. H. Jetteles, J. Janda či M. Záleský. Jejich publi-

kované zprávy zmiňují norka evropského z Přerovska a Olomoucka (1863), od Hranic (1898), opětovně z Českobudějovicka (1850–1900) a snad i z Křivoklátska (1896 nebo 1897). Další, už obecnější zprávy či archivní záznamy pak hovoří o jeho možném výskytu v západní části Šumavy (18. stol.), na Chebsku (r. 1842), Benešovsku (1876), Frýdlantsku (asi r. 1888), Plzeňsku, Rokycansku a Blanensku (1900) nebo na Jihlavsku (1927). Zaneseme-li hodnověrné zprávy o tomto druhu do síťové mapy, pokrývají pět kvadrátů (0,8 % území České republiky, obr. 2). Vezmeme-li do úvahy i další uváděné lokality, dostaneme se k celkovému počtu 19 mapovacích čtverců (zhruba 3 % území ČR).

Prokazatelně posledním norkem evropským zjištěným na našem území je jedinec ulovený na Jindřichohradecku. Podle dobové literatury byl chycen revírníkem Grösslerem do želez v oboře Radouňka na břehu rybníka Zármutek u Děbolína (při severozápadním okraji Jindřichova Hradce). Určité rozpory panují v datu, kdy k tomu došlo – obvykle se uvádí 28. března 1896, ale některé zprávy hovoří o r. 1895 či jiném dni (8. března). Vzhledem k tomu, že letopočet 1896 je uveden na etiketě dokladové vycpaniny, předpokládáme, že odpovídá skutečnosti. Po vypreparování byl norek nejprve uložen v kabinetu gymnázia v Jindřichově Hradci a posléze (1922)

předán do sbírek Národního muzea, kde se nalézá dodnes (obr. 1).

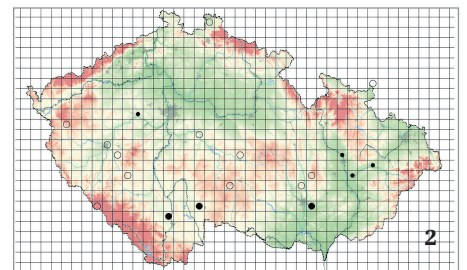
Později se sice objevily zprávy o ulovení norka evropského tamtéž ještě v letech 1917–18 nebo o 10 let později na Vlašimsku (Nemíž 1927), ale žádné bližší údaje nebo doklady se nedochovaly. V této souvislosti je třeba mít na mysli, že velmi podobný norek americký neboli mink (*Neovison vison*) se jako kožešinové zvíře do chovných farem v Evropě dovážel již na přelomu 19. a 20. stol. (tedy podstatně dříve, než se všeobecně předpokládalo), a tak není vyloučeno, že se podobné problematické zprávy mohou už týkat minků uniklých z chovů.

Z mozaikovitých údajů nelze ani sestavit ucelený obraz o stanovištních nárocích norka evropského v našich podmínkách, nicméně zřetelná vazba na mokřadní niku je patrná, ať již jde o rybníční oblasti (Českobudějovicko, Jindřichohradecko) nebo břehové partie středních a hlavně dolních toků řek (Olomoucko, Přerovsko). Svého času byl norek evropský ostatně popisován jako „velmi malá vydra“. Dále je zřejmé soustředění výskytu do nižších a středních poloh – pomineme-li nejasně formulovanou archivní zprávu ze Šumavy (Javorná), leží ostatní zaznamenané lokality pod 600 m n. m. (při průměrné nadmořské výšce okolo 375 m). Tyto poznatky odpovídají stanovištním nárokům dosud přežívajících populací v jiných částech Evropy.

Příčiny regionálního mizení (až vymizení) norka evropského v celoevropském kontextu reálně vzato zatím neznáme. Spekuluje se o různých faktorech, jako např. o degradaci a destrukci mokřadních biotopů, nadměrném lovu, znečištění vodního prostředí, nedostatku potravy, zavlečených nemocích či mezidruhových vztazích s tchořem tmavým (*Mustela putorius*; možnost hybridizace) a norkem americkým (potravní i prostorová kompetice), ale fakticky se nedá většina z nich aplikovat na středoevropské poměry v 19. stol., kdy k hlavnímu populačnímu rozvratu došlo. Je nesporné, že velkoplošná degradace mokřadních biotopů (včetně regulace koryt a břehů řek i menších vodotečí) dramaticky snížila nabídku příhodných biotopů. Nicméně v některých oblastech se dosud uchovalo prostředí, které umožnilo třeba přežití zbytkových populací vydry říční (*Lutra lutra*) u nás (např. Třeboňsko a podhůří Šumavy, případně také lužní oblasti

1

2

- 1 Zatím prokazatelně poslední norek evropský (*Mustela lutreola*) odchycený v r. 1896 na Jindřichohradecku (Národní muzeum, Praha). Foto M. Anděra
- 2 Historické nálezy norka evropského na území České republiky (plné body – hodnověrné zprávy). Orig. M. Anděra

střední a jižní Moravy), a tak se naskytá otázka, proč se tak nestalo i v případě norka.

Pokud jde o lov, pak v archívních statistikách úlovků z 18.–19. stol. nebyly nalezeny žádné záznamy o nadměrném pronásledování – ve výkazech zvěře se zpravidla tento druh nenachází vůbec. Zde se jistě nabízí volný prostor pro další pátrání v archívních zdrojích. Ale nic nenasvědčuje tomu, že by i dříve byl norek nějak výrazně exploatován, můžeme-li soudit podle bohatého kosterního materiálu z archeologických výzkumů od neolitu po novověk, ve kterém nebyly identifikovány pozůstatky norka ani jednou.

Také otázka znečištění prostředí a potravních řetězců zbytky polychlorovaných bifenylnů, DDT a jiných chemikálií se zcela jistě stala aktuální až dávno poté, co

norek evropský u nás vymizel, totéž platí pro případnou kompetici s norkem americkým. Příčiny vymizení norka evropského v našem (středoevropském) prostoru tedy známy nejsou a vyslovené hypotézy představují spíše jen rozličné úvahy, aniž by byly podloženy hlubšími analýzami.

Objasnění příčin ústupu norka evropského nemá samozřejmě význam pouze historický a teoretický, nýbrž je zásadní z hlediska zachrany existujících populací a případné revitalizace druhu v rámci původního areálu. Od 90. let 20. stol. probíhá celoevropský záchranný program (European Mink EEP Programme, blíže viz www.lutreola.ee) zaměřený na udržení dostatečně široké genetické základny tohoto druhu v zajetí a výhledově také na jeho návrat do vybraných oblastí Evropy. Do

uvedeného programu jsou zapojeny také pracoviště AOPK ČR (Pavlov u Ledče nad Sázavou) a zoologické zahrady v Děčíně a Chomutově. V současné době komplikuje úvahy o reintrodukci invaze norka amerického, a to jak z hlediska již zmíněné stanovištní nebo potravní konkurence, tak i možného snižování reprodukčního potenciálu volně žijících populací norka evropského. K plodnému křížení obou druhů sice nedochází, nicméně při oplození samice norka evropského samci minka (páří se obvykle dříve než samci norka evropského) údajně dochází k resorpci (vstřebávání) zárodků, a tím k blokování přirozeného rozmnožovacího cyklu.

Příspěvek byl vypracován v rámci výzkumného záměru MK ČR č. VZ 0000232701.

Zbyšek Svoboda

Přírodopisné motivy na českých komunálních vlajkách a praporech V. Byliny a dřeviny

Na našich komunálních vlajkách se jako přírodopisný prvek velice často uplatňují také rostliny, nejčastěji v kvetoucí podobě nebo jako samostatné květy, keře a stromy. Za jistý rostlinný prvek můžeme dokonce považovat různobarvá zelená pole nebo pruhy, které autoři návrhů vysvětlují jako zobrazení lesů, hájů a luk, žluté pruhy pak často představují lány zrajícího obilí. Takovými až příliš zobecněným „rostlinstvím“ se zabývat nebudeme, ale zaměříme se na znázornění konkrétních druhů, které však někdy mohou být značně heraldicky stylizované, jako např. lilie a růže. V poslední době pronikají na vlajky obcí i vyobrazení reálných polních, okrasných a užitkových rostlin a úspěšně tak narušují jistou monotónnost klasických obecných heraldických figur.

Lilie

K nejčastěji znázorňovaným rostlinám na komunálních vlajkách patří bezesporu rozdílné podoby lilí, z nichž mají převahu heraldické. Lilie jako symbol patří vůbec k nejstarším dekoračním motivům známým již z vykopávek ve starém Egyptě, Mykénách a na Krétě. V antickém Řecku byla považována za symbol naděje, ve středověké emblematické představovala panen-

skou nevinnost, tělesnou a mravní čistotu. V křesťanském údobí se proto lilie stala zákonitě atributem mnoha světců a světic, z nichž nejznámější je sv. Anna, sv. Josef, sv. Antonín Paduánský, sv. Kunhuta a také francouzský král Ludvík IX. Svátý. Ve Francii byla lilie symbolem královského domu a není divu, že ji středověká heraldika ve stylizované podobě převzala mezi své obecné figury.

Heraldická lilie má celkem 6 okvětních lístků, z nichž tři horní jsou větší než tři dolní, střední lístky jsou ve svislé ose, horní a dolní postranní lístky jsou k sobě zatočené. Lilie může být uprostřed přepásaná, jako u známých skautských lilí, nebo nepřepásaná. Na listech vlajek se stejně jako na štítech mnohem méně objevují lilie na stonku, přirozené, kvetoucí, mariánské a výjimečně i dvojité. V současné době celkový počet českých komunálních vlajek s lillemi přesahuje 350 exemplářů. Nejčastěji jsou bílé nebo žluté. Na vlajce obce Hněvnice v okrese Plzeň – sever (viz obr. 1) od P. Ryby má žlutá lilie představovat příslušnost ke kladrubskému klášteřu, který ves od středověku vlastnil. Obec byla odedávna bohatá a již v r. 1500 jako jediná platila klášteři své poddanské dávky v penězích a nikoli v naturáliích. To na listu obecní vlajky vyjadřuje žlutá (zlatá) barva lilie, která zároveň připomíná nález pokladu v okolí obce z počátku 18. stol., z jehož výnosu byl v r. 1737 postaven místní kostel Všech svatých. Podle pověsti získala obec ve středověku pojmenování podle vůdce místních lapků Hněvena a není tedy vyloučeno, že právě on se svou kořistí mohl být i zakladatelem prosperity obce. Na vlajce ho představuje pruh v černé barvě hněvu, vyvážený horním červeným pruhem značícím lásku vítězící nad zlem.

Na vlajce udělené v r. 2011 obci Provodov z okresu Zlín (obr. 2) jsou lilie na stoncích, které jako mariánské atributy zastupují místní studánku s léčivou vodou. Pílní byla v r. 1734 vystavěna kaple k počtě Panny Marie Sněžné a dodnes je oblíbeným poutním místem. Obdobných vlajek s lillemi na stoncích máme dalších 12 a do značné míry se jim tvarově podobají tzv. lilie přirozené v poměrně realistickém provedení, jichž je 11 a jsou např. na vlajce

